

Hanka Żerek-Kleszcz

Przyjęcia do prawa miejskiego w Wieluniu w latach 1760-1793

Rocznik Wieluński 8, 51-76

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Hanka Żerek-Kleszcz
(Uniwersytet Łódzki)

PRZYJĘCIA DO PRAWA MIEJSKIEGO W WIELUNIU W LATACH 1760–1793

Instytucja obywatelstwa w miastach epoki feudalnej, czy preindustrialnej stanowi ważny element w dziejach lokalnych *communitas* zarówno w aspekcie społecznym, jak i ustrojowym. Akt przystąpienia do prawa miejskiego zapewniał jednostce udział we wszelkich prawach i przywilejach, jakimi szczyliło się miasto i dopuszczał do objętych monopolami form działalności gospodarczej i zawodowej¹. Tak też rozumiano instytucję obywatelstwa miejskiego w Wieluniu, czego wyrazem była używana w początkach XVII w. formuła „*ius civile suscepit et ad libertates civitatis concessas admissus est*”². Posiadanie obywatelstwa było jednym z czynników różnicujących wewnątrznie miejskie społeczności i wyznaczało status jednostki w ich skomplikowanej hierarchii. W dorobku polskiej historiografii w tej dziedzinie bada się zarówno edycje źródeł, jak i opracowania monograficzne³. Stan badań nad przyjęciami do prawa miejskiego w Wieluniu zamyka się na publikacjach T.A. Nowaka, z których pierwsza jest edycją źródłową w ścisłym znaczeniu, druga zaś ma formę regestu ujętego

---

¹ J. Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa 1949, s. 254; M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1986, s. 465; K. Ziencowska, *Obywatelstwo miejskie Starej Warszawy przed Sejmem Czteroletnim (przyjęcia do prawa miejskiego w latach 1745–1788)*, [w:] *Spółczeństwo polskie XVIII i XIX wieku. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej* pod red. W. Kuli i J. Leskiewiczowej, t. IV, Warszawa 1970, s. 5–6.

² AGAD, Księgi miejskie Wielunia, sygn. 16 (dalej jako KMW), s. 28, 223–224, 308.

³ Literaturę przedmiotu i edycje źródeł omawiają S. Hoszowski i A. Janeczek. Zob. S. H o s z o w s k i, *Obywatele miast Polski przedrozbiorowej. Studium źródłoznawcze*, Warszawa 1973, s. 5–12; A. Janeczek, Wstęp, [w:] *Album civium Leopoliensium: rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1388–1783*, wyd. A. Janeczek, t. 1, Poznań 2005, s. VIII–XIV.

tabelarycznie⁴. Zagadnienie obywatelstwa miejskiego w Wieluniu w XVIII w. w marginalny sposób zostało podjęte przez J. Goldberga i A. Serwacińską⁵.

Podstawowy kwestionariusz badawczy odnoszący się do przyjęć do prawa miejskiego można za K. Zienkowską sprowadzić do trzech pytań: 1) kto mógł je przyjmować, 2) kto był do tego zobowiązany, 3) kim byli ci, którzy je rzeczywiście przyjmowali?⁶ Odpowiedź na pierwsze z tych pytań zawiera w sobie warunki stawiane przez prawo i stosujące je mniej lub bardziej restrykcyjnie władze miasta. Drugie z nich prowadzi do kwestii związanych z warunkami niezbędnymi do prowadzenia działalności gospodarczej. Na trzecie odpowiedzi udzielają badania nad praktyką przyjmowania do prawa miejskiego. Te zaś powinny wskazać zarówno kierunki migracji do miasta, jak i status społeczny grupy, z której wywodzili się nowi obywatele. Standardowe źródła służące do tego typu badań, jakimi są księgi przyjęć do prawa miejskiego lub rozproszone w księgach miejskich wpisy o jego przyjęciu, nie pozwalają jednak na postawienie pytania o warunki stabilizacji i formy integrowania się (lub jej braku) z lokalną społecznością.

Przedstawiane w tym miejscu wyniki badań nad przyjmowaniem prawa miejskiego w Wieluniu miały za cel wszechstronną charakterystykę grup obywatelskich w latach 1760–1793. Pierwsza cezurą ma charakter konwencjonalny. Druga związana jest z kresem przynależności miasta do Rzeczypospolitej i jego przejściem pod pruską administrację w wyniku utworzenia kordonu poprzedzającego drugi rozbiór Polski. Zamknięcie badań w takich latach oznacza, że ich przedmiotem są dwie grupy obywateli – pierwsza z nich formowana była przez lata w zgodzie z tradycją miasta lokacyjnego, dysponującego różnymi prawami i przywilejami nadanymi przez monarchów. Kres istnieniu takiej formy obywatelstwa przyniosło ustawodawstwo Sejmu Wielkiego z 1791 r. Na mocy prawa o miastach włączonego do Konstytucji 3 maja oraz konstytucji *Urządzenie wewnętrzne miast wolnych Rzeczypospolitej w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim* przyjętej w czerwcu tego roku miasta tworzyły nowe księgi obywateli w oparciu o dwa kryteria – posesji i zobowiązania (przysięgi) o nowej rocie⁷.

⁴ T.A. Nowak, *Przyjęcia do prawa miejskiego w Wieluniu w latach 1514–1535*, „Rocznik Wieluński” 2006, t. 6, s. 41–71; tenże, *Przyjęcia do prawa miejskiego w Wieluniu w latach 1540–1569*, „Rocznik Wieluński” 2007, t. 7, s. 69–91.

⁵ J. Goldberg, *Stosunki agrarne w miastach ziemi wieluńskiej w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Łódź 1960, s. 71–72; A. Serwacińska, *Z dziejów Wielunia w drugiej połowie XVIII w.*, [w:] *Siedem wieków Wielunia. Studia i materiały* pod red. R. Rosina, Warszawa 1987, s. 103–104.

⁶ K. Zienkowska, *Obywatelstwo miejskie...*, s. 8.

⁷ Oba teksty zob. *Volumina legum*, t. IX, Kraków 1889, s. 216 (art. I prawa o miastach), s. 291 (*Urządzenie wewnętrzne...*).

Kwestionariusz badawczy objął następujące problemy: warunki przyjęcia do prawa miejskiego do 1791 r., chronologia przyjęć, kierunki migracji, status społeczny osób przyjmujących prawo miejskie i ich przynależność stanowa, wiek w jakim przyjmowano prawo miejskie, warunki stabilizacji w mieście, miejsce nowych obywateli w lokalnej społeczności, zakres tożsamości grupy uformowanej do 1791 r. i grupy ukonstytuowanej na zgromadzeniu 29 lipca 1791 r. Informacje niezbędne do zrealizowania takiego założenia badawczego pochodzą z różnych źródeł. Są to przede wszystkim wpisy o osobach przyjmujących prawo miejskie Wielunia rozproszone w księgach miejskich z drugiej połowy XVIII w. W tym zespole archiwalnym znajduje się również księga posesjonatów, którym przysługiwała pełnia praw obywatelskich stworzona z mocy prawa 29 VII 1791 r. wraz z późniejszymi uzupełnieniami⁸. W badaniach wykorzystane zostały też powstałe w różnych okolicznościach dwa imienne zestawienia obywateli. Pierwsze z nich pochodzi z lat 1772/73 i powstało dla rozliczenia nałożonej na miasto kontrybucji⁹. Drugie zestawiono na zgromadzeniu miejskim 17 III 1783 r. zwołanym dla ukonstytuowania się władz miasta po wyroku sądu asesorskiego kończącego spór o obsadę urzędów miejskich¹⁰. Część przywoływanych w tekście informacji pochodzi z prozopograficznej bazy *Mieszkańcy Wielunia w XVII–XVIII w.* tworzonej na potrzeby przygotowywanej monografii miasta¹¹.

W Wieluniu, jak w większości miast o niewielkiej populacji nie prowadzono odrębnych ksiąg przyjęć do prawa miejskiego. Informacje o nowych obywate-

---

⁸ Stanowi ona 3 cz. księgi miejskiej Wielunia o sygn. 56 przechowywanej w AGAD. Składają się na nią ponadto akta dotyczące wsi miejskich Kurowa i Turowa (cz. 1) oraz rachunki miejskie z lat 1780–1790 (cz. 2). Zob. Aneks 2.

⁹ *Regestr kontrybucyi nałożonej na cechy miasta JKM Wielunia przez JWJMPP komisarzy ziemi wieluńskiej*, AGAD, KMW 40, s. 1279–1282, 1288. Kontrybucja została ostatecznie rozliczona 27 I 1773 r.

¹⁰ AGAD, KMW 44, s. 726–727. Akt ten wymienia imiennie 62 osoby.

¹¹ Baza prozopograficzna tworzona jest na podstawie kwerend przeprowadzanych w księgach miejskich Wielunia, księgach grodzkich wieluńskich, rejestracji metrykalnej z okresu staropolskiego, akt stanu cywilnego z pierwszych dziesięcioleci XIX w. W badaniach wykorzystane zostały księgi metrykalne: 1. *Metrica baptisatorum Ecclesiae Collegiatae Vielunen[is]...* [16 II 1748 – 10 X 1789] – oryginał w Archiwum Archidiecezjalnym w Częstochowie, sygn. 1170, mikrofilm w Archiwum Państwowym w Łodzi (dalej jako MBV 1170); 2. *Liber metrices baptisatorum Ecclesiae Collegiatae vielunensis ab anno D[omi]ni 1790 inchoatus* [- 24 VI 1810], Archiwum Państwowe w Łodzi, Zbiór rękopisów sygn. 13. Akta metrykalne zostały wykorzystane jako substytut spisów ludności, których niedostatek utrudnia badania wielu kwestii z zakresu historii lokalnych społeczności. W tej roli sprawdza się zwłaszcza rejestracja chrztów, co wynika z ich częstotliwości oraz faktu odnotowania przy każdym z nich 4 osób. Związanie badań nad obywatelstwem miejskim z badaniami ksiąg metrykalnych postulowała A. S o k o ł o s k a, *Przemiany struktury ludnościowej Warszawy na przełomie XVII i XVIII w.*, „Rocznik Warszawski” 1965, t. VII, 1965, s. 153–154.

lach zamieszczane były w księgach dokumentujących czynności urzędu burmistrzowskiego i radzieckiego. W XVIII stuleciu, a więc także w okresie będącym przedmiotem badań, forma wpisu uległa radykalnemu uproszczeniu. Składały się na nią podstawowe informacje pozwalające na identyfikację osoby – imię i nazwisko, z mniejszą lub większą dokładnością miejsce pochodzenia oraz informacja o złożeniu przysięgi zgodnie z wymogami prawa magdeburskiego. Zapiski mają precyzyjną datację, a jej brak wynika ze stanu zachowania ksiąg. Niemal wszyscy przyjmujący prawo miejskie Wielunia występowali jako *famati*, rzadziej jako *honesti* lub *honorati*, a wyjątkowo z tytułem *nobilis*. Miejsce pochodzenia lub urodzenia notowano na różne sposoby. Wobec synów mieszczan wieluńskich używano (poza oczywistą formą *de Wielun*) określeń *patriota*, *patriota vielunensis*, *intraneus* (tutejszy). Wobec przybyszów stosowano formy ogólne *advena*, *alienus*, *extraneus*, którym na ogół towarzyszyły bliższe informacje o miejscu urodzenia lub pochodzenia. Stopień ich szczegółowości bywał różny – od podania nazwy miejscowości do ogólnego określenia terytorium, z którego następowała migracja (ziemia wieluńska, Śląsk, Węgry, *ex dominio Macedoniae*).

Sposób w jaki kancelarie miast rejestrowały przyjęcia do prawa miejskiego miał związek z warunkami jakie stawiano przed kandydatami oraz z szeroko rozumianymi kompetencjami pisarzy¹². Warunki przyjmowania do prawa miejskiego charakteryzowała zmienność w czasie i przestrzeni. Literatura przedmiotu wymienia wśród nich świadectwo urodzenia w legalnym związku (*litterae genealogiae*), poręczenie ze strony wiarygodnych dla rady miejskiej osób, wniesienie opłaty lub darów rzeczowych, przysięgę. Narzucenie chłopom rygorów poddaństwa osobistego pociągnęło za sobą konieczność przedkładania przez osoby pochodzące ze wsi tzw. *manumissio* – aktu uwolnienia z poddaństwa. Wśród innych warunków wymienia się ponadto posesoryjność oraz przynależność religijną (wyznaniową). Praktyka kancelaryjna była niezwykle zróżnicowana, począwszy od prowadzenia odrębnych ksiąg przyjęć do prawa miejskiego (*album civium*) po stosowanie formularza, poprzez który taki akt dokumentowano i upamiętniano¹³.

¹² A. Janeczek ujmuje to zagadnienie jako ”rozmaitość zwyczajów kancelaryjnych, nierówną sprawność i skrupulatność prowadzenia dokumentacji”. Zob. *Album civium Leopoliensium...*, t. 1, s. IX.

¹³ Przykłady rozbudowanego formularza pozwalającego odczytać warunki przyjmowania do prawa miejskiego spotykamy m.in. w: *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1392–1506. Libri iuris civilis cracoviensis 1392–1506*, wyd. K. Kaczmarczyk, Kraków 1918; *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1507–1572. Libri iuris civili cracoviensis 1507–1572*, wyd. A. Kielbicka, Z. Wojas, Kraków 1993; *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1573–1611. Libri iuris civili cracoviensis 1573–1611*, wyd. A. Kielbicka, Z. Wojas, Kraków 1994; *Album civium civitatis Antiquae Varsaviae. Księga przyjęć do prawa miejskiego*

Wobec stosowania oszczędnego formularza w księgach miejskich Wielunia w badanym okresie pojawia się pytanie czy stała za tym faktem tylko praktyka kancelaryjna, czy miasto zredukowało do jakiegoś niezbędnego minimum warunki nadawania swego obywatelstwa? Upraszczenie formularza w praktyce kancelaryjnej w Wieluniu rozpoczęło się już w XVI w. poprzez pomijanie informacji o świadectwach prawnego pochodzenia, poręczycielach, opłatach i zawodach. Obserwacja ta doprowadziła T.A. Nowaka do konkluzji, że tym co decydowało o nadaniu prawa miejskiego była składana wobec rady przysięga na wierność miastu i posłuszeństwo jego władzom¹⁴. Jednak analiza sposobu rejestracji zdarzenia oraz szersze poszukiwania w księgach miejskich skłaniają do ostrożniejszych wniosków.

Brak informacji o opłatach żądanych od nowych obywateli oznacza, że w bliżej nieznanym czasie zaniechano ich pobierania. Zapewne stało się to przed 1777 r., gdy magistrat Wielunia informował Radę Nieustającą, że pozbawione obywateli miasto „po różnych inkursjach i zaburzeniach [...] gratitudo bez nadgrody na miejskie przyjmowało”¹⁵. W początkach XVII w. przy zapiskach o przyjęciach do prawa miejskiego pojawia się formuła „nulloque officio solverunt” świadcząca raczej o zwolnieniu od pobierania opłat niż o porzuceniu tego zwyczaju¹⁶. Z końca tego stulecia pochodzą ostatnie zachowane informacje o składaniu przez nowych obywateli pewnych darów rzeczowych, w tym miliariów. Fakt, że dary takie składali protestanci otwiera skądinąd zupełnie nowe płaszczyzny interpretacji¹⁷.

Pochodzenie terytorialne osób przyjmowanych do prawa miejskiego w części określano używając zwrotu „*nativus de...*”, co należy odczytywać jako skromny ślad przedkładania dokumentów potwierdzających prawe urodzenie przynajmniej w formie metryki chrztu. W księgach miejskich Wielunia zachowały się wniesione *per oblatam* innego rodzaju dokumenty, świadczące o tym, że legalność urodzenia jednak rajców interesowała. Są to wystawiane przez mo-

---

Starej Warszawy 1506–1586, wyd. A. Bartoszewicz, Warszawa 2000; *Album civium Leopoliensium...*, t. 1. Zredukowane do podstawowych informacji pozwalających na identyfikację osób formularza stosowały kancelarie w mniejszych ośrodkach. Zob. m.in. *Księga przyjęć do prawa w Bochni 1531–1650*, wyd. F. Kiryk, Wrocław 1979; *Protokolarz miasta Woźniki: zapisy do prawa miejskiego (1521)–1559–1660*, oprac. B. Szczech, Woźniki 2002; H. Stamirowski, *Przyjęcia do prawa miejskiego Muszyny w latach 1601–1830*, „Rocznik Sądecki” 1973, t. 14, s. 43–44.

¹⁴ T.A. Nowak, *Przyjęcia do prawa miejskiego w Wieluniu w latach 1540–1569*, s. 70–71.

¹⁵ Cyt. za J. Goldberg, *dz. cyt.*, s. 71.

¹⁶ AGAD, KMW 14, s. 168–169.

¹⁷ Byli to Jan Weith z Brzegu (3 IV 1682) i Michał Kinast z Rawicza (9 XI 1690). Kinast poza muszkietem ofiarował miastu „lodicem alias kołderkę pro sternenda mensa”. KMW 21, s. 211; KMW 22, s. 232.

narchów akty legalizujące prawe urodzenie osób pochodzących ze związków pozamażeńskich¹⁸. Kwerenda przeprowadzana w księgach miejskich Wielunia ujawniła także wpisywane do nich akty uwolnienia z poddaństwa mające ścisły związek z przyjmowaniem prawa miejskiego. Tu można wskazać już przypadek osoby występującej w badanej grupie. W dniu, w którym został przyjęty do prawa miejskiego, Antoni Chrzanowski złożył akt uwolnienia z poddaństwa wystawiony 20 IX 1755 r. przez rektora kolegium wieluńskiego pijarów o. Leonarda Drzewieckiego¹⁹.

Do przyjęcia prawa miejskiego w Wieluniu aspirowali przybysze nie będący katolikami²⁰. J. Goldberg wymienił w swej pracy kilka przypadków odmowy osiedlenia i nadania w XVIII w. obywatelstwa przybyszom, wśród których byli grekokatolicy²¹. W samych aktach przyjęcia prawa miejskiego z badanego okresu problem wyznania pojawił się tylko wobec Dymitra Kingiewskiego (15 X 1773 r.). Zanotowano wówczas o nim „natione hungarus religionis ut se ofert verae catholicae”, a magistrat zadowolił się obietnicą udowodnienia w przyszłości jego przynależności do kościoła katolickiego. Jednak jeden z wikariuszy kościoła kolegiackiego, który kilka dni wcześniej ochrzcił jego syna Mikołaja nie miał wątpliwości, że ojciec jest „ritus graeci”. Kingiewski nie niepokojo-ny mieszkał w Wieluniu co najmniej do jesieni 1782 r. o czym świadczą akty chrztów jego kolejnych dzieci, a w roli ich rodziców chrzestnych występowa-

¹⁸ Dokument taki datowany 25 V 1751 r. wniósł do ksiąg miejskich Jakub Pilecki; KMW 34, s. 79–78. Podobnym dokumentem wystawionym 3 I 1757 r. okazywał się Jakub Chylicki, który przyjął prawo miejskie 29 V 1756 r. KMW 36, s. 18, 135–136. W poprzednim pokoleniu tą drogą legalizował swe urodzenie pochodzący z Krzepic Paweł Swałczyński, który przyjął prawo miejskie 7 X 1734 r. Zapewne wobec kwestionowania prawości swego pochodzenia 12 III 1739 r. uzyskał jego potwierdzenie od Augusta III. Zob. KMW 29, kk. nlb.

¹⁹ Chrzanowski pochodził ze wsi Pyszków w woj. sieradzkim, a ojciec jego nosił nazwisko Ptaszek. KMW 38, k. nlb. *Manumissi* spotyka się też w księgach wcześniejszych – składali je m.in. Marcin Żolna z Niemojowa w 1676 r. i Marcin Wiechcik z Wierzchlasu w 1687 r. Zob. KMW 20, s. 386; KMW 21, s. 490.

²⁰ O barierach wyznaniowych w dostępie do prawa miejskiego zob. J. P t a ś n i k, *dz. cyt.* s. 244–247; S. H o s z o w s k i, *dz. cyt.* s. 75–79.

²¹ J. G o l d b e r g, *dz. cyt.*, s. 71–72. Wydaje się, że oceny J. Goldberga są zbyt radykalne. W aktach procesu przeciw Anastazemu Grabowskiemu, któremu zarzucano, że handluje winem składowanym w kamienicy Psarskich jest co prawda powołanie się na dekret asesorski z 9 III 1758 r. Wynikać z niego miało, że w mieście nie ma miejsca dla „przychodniów mianowicie greków”. Istotniejsze było tu jednak słowo „przychodniów” a nie „greków”. Dalej bowiem w akcie tym czytamy, że w mieście mogą osiedlać się grekokatolicy „z obowiązkiem przysięgi prawa miejskiego i kupienia dóbr nieruchomości”. Zob. akta procesu m. miastem a A. Grabowskim 2 IV 1791, KMW 50, s. 1353–1354. W tym duchu szła też rezolucja miejscowej Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej z kwietnia 1791 r. nakazująca przyjęcie do lokalnej społeczności Grabowskiego „z warunkiem, aby się starał o dziedziczną posesyją”. AGAD, Komisja Porządkowa Cywilno-Wojskowa ziemi wieluńskiej i powiatu ostrzeszowskiego 12, s. 46.

ły osoby o wysokim statusie w lokalnej społeczności. Kingiewski w ostateczny sposób rozstał się z Wieluniem w 1789 r., gdy już jako obywatel Kalisza sprzedał dom w ulicy Mniszej²². Wspominany przez J. Goldberga Dymitr Muliński został przyjęty do prawa miejskiego w Wieluniu 6 V 1780 r. Jego konfesja nie wzbudziła wówczas zainteresowania rajców, a przynajmniej nie pozostały po niej ślady. Jako obywatel uczestniczył w zgromadzeniu miejskim 17 III 1783 r. i dopiero po tym wydarzeniu jego nazwisko znika z ksiąg miejskich. Problem ten wszakże jako zagadnienie badawcze istnieje nie tylko w formie pytania czy nadawano obywatelstwo miejskie w Wieluniu niekatolikom, ale także jako pytanie o zakres przyznanych praw. Przypadki życia wspomnianego wyżej Jana Weitha, przyjętego do grupy *cives*, który oddał miastu nieocenione usługi, a nie mógł wejść z powodu wyznania do rady (choć powierzono mu urząd gmiński), świadczą o ograniczeniu jego praw obywatelskich.

Zubożona forma kancelaryjna stosowana przez pisarzy miejskich w XVIII w. odnotowujących akt uzyskania obywatelstwa poważnie ogranicza możliwości poznawcze. Bez sięgania do innych źródeł pozwala w zasadzie tylko na badanie intensywności i rytmiczności procesu poszerzania grupy obywateli w mieście, proporcji między „tutejszymi” i „obcymi” oraz na poznanie kierunków migracji.

W latach 1760–1791 postępując wedle tradycyjnych reguł burmistrz, rada i pospólstwo miasta Wielunia przyjęli do grona swych obywateli 173 osoby. Ostrożniej należało by powiedzieć, że taką liczbę ujawnia zachowana dokumentacja źródłowa. Średnie dziesięcioletnie (w obliczeniach nie uwzględniono lat skrajnych – 1760 i 1791 r.) wykazują zbliżone wielkości od 4,6 do 5,8 zapisek, a średnia roczna dla całego okresu wynosiła 5,4. Były wszakże w tym czasie istotne wahania roczne mieszczące się w przedziale 0 do 19 wpisów. Nie odnotowano przyjęć do prawa miejskiego w latach 1769 oraz 1772, co zapewne miało związek z destabilizacją wywołaną przez ruch barski. Jednostkowe wpisy miały miejsce w latach 1765, 1776 i 1780. Najliczniejsza grupa nowych obywateli – 19 osób – przyjęła prawo miejskie Wielunia w 1774 r., 11 osób odnotowano w roku 1785, natomiast w 1778 oraz w pierwszych miesiącach 1791 r. przyjęto do prawa miejskiego po 10 osób. Przypadek z 1774 r. znajduje swoje wytłumaczenie w zakłóceniach rytmiczności przyjęć w okresie barskim, zwłaszcza, że wśród nowych obywateli większość stanowili wówczas przybysze (12 na 19 osób)²³.

²² KMW 43, s. 10–11; MBV 1170, k. 135, 155v, 172, 187v, 208; KMW 49, s. 118–119. Nazwisko wielokrotnie występuje w źródłach w formie zniekształconej.

²³ Roczne wahania nie są osobliwością dla Wielunia w badanym okresie. Zob. T.A. Nowak, *Przyjęcia ... 1514–1535*, s. 45; tenże, *Przyjęcia ... 1540–1569*, s. 69–70; K. Ziencowska, *Obywatelstwo miejskie...*, s. 23–24.

Tylko niespełna trzecia część przyjęć (55 wpisów, 31,8%) miała miejsce w czasie zgromadzeń wieluńskiej *communitatis* poświęconych wyborom nowych władz miejskich. Złożone procedury, na które składały się wybory kandydatów do rady, kreowanie spośród nich burmistrza i rady przez starostę lub osoby przez niego delegowane, wybory wójta, gmińskich, cechmistrzów oraz innych urzędników przez nową radę powodowały, że celowi temu służyło kilka zgromadzeń. W drugiej połowie XVIII w. odbywały się one między końcem grudnia roku, w którym upływała kadencja władz miejskich a początkiem lutego roku następnego. W protokołach z tych zgromadzeń przyjęcia do prawa miejskiego odnotowywano jako ich ostatnią czynność.

W analizie badanej grupy ze względu na miejsce pochodzenia został uwzględniony, stosowany także w źródłach, podział na miejscowych i przybyszów. Za przybyszów zostali uznani ci, o których współcześni im sądzili, że nie pochodzą z ich wspólnoty, niezależnie od tego jak długi okres czasu dzielił osiedlenie się w Wieluniu od przyjęcia prawa miejskiego²⁴. Przybysze z kolei podzieleni zostali na dwie grupy – osób pochodzących z obszaru Rzeczypospolitej i przybywających z zagranicy. Dla 18 osób (10,4%) brak jest danych, które pozwoliłyby na przypisanie ich do którejś z wymienionych grup. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że byli przybyszami²⁵.

W badanym okresie wśród nowych obywateli Wielunia *intraanei*, tutejsi stanowili nieznaczną większość (82 osoby – 47,3%). Przypisania do tej grupy dokonano na podstawie informacji pochodzących z wpisów dokumentujących przystąpienie do prawa miejskiego, występowania rodzin (lub osób) o określonym nazwisku w księgach miejskich oraz kwerendy przeprowadzonej w księdze metrykalnej z lat 1748–89. Za Wielunian uznani zostali także mieszkańcy Bugaja.

Przybyszów o ustalonym mniej lub bardziej dokładnie miejscu pochodzenia było 73 (42,2%)²⁶. W tej grupie 14 osób odnotowano z określeniem *extraneus*,

²⁴ Wspominany wyżej Antoni Chrzanowski przebywał w Wieluniu co najmniej od 1755 r., a uwolnienie z poddaństwa otworzyło mu drogę do małżeństwa. Jego pierworodny syn Maciej Bogusław urodził się w początkach 1757 r. Pochodzący z Szadku Grzegorz Kurowski (Kuroski), który przyjął prawo miejskie w 1760 r. mieszkał w Wieluniu co najmniej od 1756 r., w tym bowiem roku jego nazwisko pojawiło się po raz pierwszy w księdze metrykalnej. Na wiele lat przed przyjęciem prawa miejskiego z Wieluniem związał się Walenty Kochelski, ale rejestrując przyjęcie przezeń prawa miejskiego w 1773 r. odnotowano, że pochodził z woj. krakowskiego.

²⁵ Miejsce pochodzenia (urodzenia) Kazimierza Strzeleckiego (Czarnożyły) zostało ustalone na podstawie akt stanu cywilnego. Zob. APL, USC Wieluń 52, s. 38.

²⁶ Miejsce przybyszów wśród osób przyjmujących prawo miejskie omawia S. H o s z o w s k i, *dz. cyt.*, s. 54–61, gdzie zestawienia dla miast różnej rangi i wielkości w długich przedziałach czasu; zob. też W. S z a n i a w s k a, *Mieszkańcy Warszawy w latach 1525–1655*, „Rocznik Warszawski” 1965, t. VII, s. 123–125, 132–133; A. S o k o ł o w s k a, *dz. cyt.*, s. 152–153; K. Z i e n k o w s k a, *Obywatelstwo miejskie...*, s. 29–34.

co pozwala zaliczyć ich do przybyszów, ale nie ujawnia kierunku migracji. Spoza granic Rzeczypospolitej przybyło do Wielunia 18 osób (co stanowi 10,4% dla całej badanej grupy i 24,7% dla przybyszów), z województwa sieradzkiego 22 (odpowiednio 12,7% i 30,1%), z rozległego obszaru Korony – 19 osób (odpowiednio 10,9% i 26%). Wśród osób pochodzących z woj. sieradzkiego mieszczą się przybysze z ziemi wieluńskiej, których było 12 (odpowiednio 6,9% i 16,4%). Migracja spoza granic państwa obejmowała przede wszystkim wędrowców z najbliższego sąsiedztwa – Śląska, z którego pochodziło 11 osób. Tylko w trzech przypadkach miejsce pochodzenia zostało precyzyjnie określone. Przyjęci do prawa miejskiego w 1763 r. Jan Granda oraz w 1766 r. Franciszek Kejzer²⁷ i Filip Kowalkowski pochodzili odpowiednio z Wołczyna, Psiego Pola i Olesna. Śląskie pochodzenie pozostałych odnotowano jako *Silesianus*, *patriota silesianus*, *de Silesia*. W ruchu migracyjnym spoza granic państwa brali udział przybysze z południa i południowego zachodu, bowiem w pozostałych przypadkach jako miejsce pochodzenia lub urodzenia zostały podane Czechy (2 osoby), Węgry (4 osoby)²⁸, Bawaria (1) i Macedonia (1). Ruch migracyjny z zagranicy zamarł w 1788 r., wraz z przyjęciem prawa miejskiego przez Ślązaka Jana Drabikowskiego (drugiego).

Kierunek migracji nie może być podstawą do orzekania o narodowości czy etniczności przybyszów²⁹. Z samych zapisków o przyjęciach prawa miejskiego tylko o Jerzym Szarffie wiadomo, że przysięgę składał w języku niemieckim z powodu nieznamości języka otoczenia. Zwrotem „*natione polonus*”, ale rodem z Częstochowy określono zaś Józefa Kłossowskiego. Niewiele o etnicznym pochodzeniu można wywnioskować z „węgierskiego” kierunku migracji, zwłaszcza gdyby określenie „Węgry” miało odnosić się do państwa. Imiona niektórych przybyszów i ich religia wskazują na słowiańskie pochodzenie.

Migracja z ziem Korony obejmowała mieszkańców małych miasteczek. W ziemi wieluńskiej były to Bolesławiec, Kępno, Praszka i Wieruszów. Kolejnymi miastami na szlakach migracyjnych prowadzących do Wielunia były leżące w województwie sieradzkim Sieradz, Warta, Szadek, Piotrków, Złoczew. Poza tym obszarem znajdowały się Częstochowa, Piątek, Odrzywół, Opatowiec. Miasta duże lub o większym znaczeniu (miasta stołeczne województw – poza

²⁷ Nazwisko to w źródłach występuje w różnej postaci: Kejser, Keyser, Kajzer, Kayzer, Krejzer. Przyjmuję je w postaci zgodnej z własnoręcznymi podpisami F. Kejzera, wielokrotnego burmistrza (prezydenta) i wójta wieluńskiego.

²⁸ W latach 1763–1768 księgi metrykalne notują kilku Węgrów (*hungarus*, *hungara*) osiadłych na przedmieściach, w tym rodziny Junków i Pasterczyków (młynarze). Występujący od 1763 r. Michał Konstanty *hungarus* może być identyczny z Michałem Sibilskim przystępującym do prawa miejskiego w 1768 r. Zob. MBV 1170, k. 73, 74v, 81v, 90, 92v.

²⁹ Krytyczne uwagi w tej kwestii zob. S. H o s z o w s k i, *dz. cyt.*, s. 66–67.

Sieradzem), które stanowiły punkt wyjścia dla wędrówki to Gniezno, Lublin, Łęczyca, Warszawa i Zamość. Wsie położone w woj. sieradzkim wymienione zostały jako miejsce pochodzenia 6 osób (Biała, Kadłub, Konopnica, Pyszków, Ruszków, Wierzbie). Ich wykaz można poszerzyć o Czarnożyły, z których pochodził Kazimierz Strzelecki. Wiejskiego pochodzenia można domyślać się też w przypadku osób, które przybyły z ogólnie określonej ziemi ciechanowskiej czy województwa krakowskiego, a zwłaszcza z ziemi wieluńskiej czy powiatu piotrkowskiego. W bliskim sąsiedztwie Wielunia nie było w końcu tak wiele miast, z których identyfikacją pisarz miejski mógłby mieć problemy. Najbardziej odległym miejscem pochodzenia w granicach Korony były ogólnie określone województwo pomorskie i ziemia ciechanowska.

Z terytorialnym pochodzeniem nowych obywateli Wielunia wiążą się zagadnienia ich statusu społecznego w czasie poprzedzającym ten akt. Kwestie związane ze statusem społecznym osób przyjmujących prawo miejskie nie są łatwe do rozstrzygnięcia, a wręcz niemożliwe jest użycie do ich opisu prostych narzędzi statystycznych³⁰. Zważywszy udział mieszkańców Wielunia oraz osób pochodzących z miast Korony i pogranicza śląskiego w badanej grupie można powiedzieć, że w latach 1760–91 zdecydowana większość nowych obywateli Wielunia pochodziła ze stanu mieszczańskiego. Jednak społeczności miejskie były wewnątrznie zróżnicowane. W społeczeństwie stanowym status przypisywany jednostce wskazywano konwencjonalnymi określeniami. Pisarze miejscy i duchowni Wielunia wobec mieszkańców miasta (mężczyzn nie należących z pewnością do stanu szlacheckiego) stosowali tytułaturę „famatus”, „honestus”, „laboriosus”, ale także „spectabilis”, „nobilis”, „providuus”, „discretus”, „eruditus”, „ingenuus” (w stuleciu poprzednim także „egregus”). Z określeń tych występujących w praktyce kancelaryjnej wobec mieszczan tylko „famatus” miało jasny zakres znaczeniowy i odnosiło się do mieszkańców przyjętych do prawa miejskiego, ale nie koniecznie do ich synów i nie koniecznie do wszystkich obywateli. Synowie, dokąd sami nie stali się obywatelami bywali określani jako „honesti”. Jako „honesti” występują jednak w księgach miejskich obywatele wykonujący zawody nie wymagające przystąpienia do cechu (cyrulicy), ale także mistrzowie cechowi mieszkający poza murami miejskim na Błoniu czy Bugaju (np. kowal Waclaw Maysner). Wskazane tu użycia określenia „honestus” nie wyczerpują wszystkich jego znaczeń statusowych. Liczne wątpliwości budzi też możliwość wskazania statusu – zwłaszcza w odniesieniu do struktury stanowej – osób określanych słowem „nobilis”. W źródłach i miejskich, i kościelnych jako nobile występują i szlachcice, i mieszczanie. W XVIII w. daje

³⁰ K. Zi en k o w s k a, *Obywatelstwo miejskie...*, s. 33–34. Zob. też S. H o s z o w s k i, *dz. cyt.*, s. 88–89.

się zaobserwować stała praktyka używania takiej tytułatury wobec osób, które występują jako „sekretarze JKM”, cokolwiek by to miało oznaczać (m.in. Jakub Zborzewski, Jan Wojciechowski, Walenty Kochelski). W „Regrstrze kontrybucyi...” spisanych według przynależności do cechów występuje obejmująca 12 osób kategoria „IM PP szlachta w mieście rezydujący”. Byli wśród nich m.in. wielokrotny burmistrz i wójt wieluński, pochodzący z Wieruszowa Wojciech Płoszański, lekarz Krzysztof Hesse (Esse), który nie przystąpił do prawa miejskiego i w innych źródłach tytułowany był „famatus”, Teodora wdowa po Jakubie Zborzewskim. Byli także występujący w badanej grupie Łukasz i Mikołaj Samulscy. Pierwszy z nich miał przybyć do Wielunia z Gniezna, drugi – z województwa pomorskiego³¹.

Po tych uwagach i w obecnym stanie badań nad dawnym Wieluniem można wskazać osoby, których status odnotowano w różnych źródłach inaczej niż „famatus”. Jako nobile poza wspomnianymi wyżej Łukaszem i Mikołajem Samulskimi występowali Stanisław Radzikowski, Roch Janicki i Wojciech Wołkanowski³². Trudno powiedzieć, czy przyjęcie przez nich prawa miejskiego oznaczało w tych przypadkach awans czy degradację w strukturze społecznej. Zważywszy na dodatkową okoliczność, jaką było poprzedzające lub towarzyszące przyjęciu obywatelstwa małżeństwo z kobietami z rodzin o ugruntowanej pozycji w lokalnej społeczności, można sądzić, że przyjęcie prawa miejskiego dawało im podstawy stabilizacji w Wieluniu.

Niewątpliwie zaś w kategoriach awansu w strukturze społecznej można mówić w przypadku wspomnianych wyżej 7 osób wywodzących się z wiejskich społeczności. Podobnie jest w odniesieniu do mieszkających w Wieluniu osób, które w źródłach określano jako „laboriosus” lub „honestus”. Byli to Józef Bieniecki, Wojciech Gozdowski, Tomasz Olczyk, Wojciech Grocholski, Ignacy Jutrkowski, Paweł Kwapisiewicz, Szymon Maciejowski, Michał Sołtysik, Jakub

---

³¹ Rodzina Samulskich zamieszkiwała w Wieluniu przed ich przybyciem, a jednym z jej przedstawicieli był ks. Tomasz Samulski. Wikariusz kolegiaty wieluńskiej osiągnął godności dziekana wieruszowskiego i prepozyta w Bolesławcu. Z testamentu ks. Samulskiego sporządzonego 1 VII 1757 r. wynika, że jego przodkowie zamieszkiwali w Wieluniu co najmniej od 1672 r. Nie wiadomo, czy Łukasz i Mikołaj Samulscy byli z nimi spokrewnieni (tak jak nie wiadomo, czy byli spokrewnieni ze sobą). W testamencie jako jedyni krewni duchownego wymienieni są jego siostra Marianna Ziemiańska i jej dzieci. Zob. KMW 36, s. 187–190.

³² S. Radzikowski (*extraneus*), który przyjął prawo miejskie w 1774 r. jako nobilis występuje 4 X 1773 r. Zapisał wówczas przyszej żonie Ewie 1o v. Kurowskiej 2o v. Trelewiczowej na całym swoim majątku 3 tys. złp. KMW 40, s. 1508–1509. W przypadku Rocha Janickiego, syna Jakuba i Marianny Kostrzewińskiej tytułatura „nobilis” odnosiła się do jego ojca. Wojciech Wołkanowski przyjęty do prawa miejskiego w 1788 r. z taką tytułaturą występuje w 1784 r. w zapiiskach majątkowych. Przybysz – podobnie jak poprzednio wymienieni – związał się z Wieluniem poślubiając Magdalenę z Logich wdowę po Franciszku Finowiczu. Zob. KMW 50, s. 576–579.

Świtalski, Antoni Urbański. W grupie tej Bieniecki i Maciejowski byli przybyszami, o nieustalonym kierunku migracji. O Jutrzkowskim i Sołtysiku wiadomo, że zamieszkiwali na przedmieściu (Bugaj). Tomasz Olczyk zaś był w Wieluniu wieloletnim woźnym, nazywanym też „sługą miejskim”, dziedzicząc ten urząd (zawód?) po ojcu.

Niejasny jest też pierwotny status społeczny osób, których związki z miastem zapoczątkowała edukacja w kolegium pijarskim. W badanej grupie byli to „eruditi” – Józef Majdowski i Walenty Kochelski. Obu stabilizację w mieście zapewniło małżeństwo i rychło po nim przyjęcie obywatelstwa³³.

Księgi metrykalne parafii Wieluń z XVIII w. oraz akta stanu cywilnego z początków następnego stulecia umożliwiają poszerzenie kwestionariusza badawczego o pytanie o wiek, w jakim przyjmowano prawo miejskie. Przeprowadzone kwerendy pozwoliły na ustalenie wieku 72 osób – 55 „patriotów”, synów mieszczan wieluńskich oraz 17 przybyszów. Dla większości Wielunian wiek ustalony został na podstawie aktów chrztu odnotowanych w księdze metrykalnej. Dotyczy to 46 osób urodzonych w i po 1747 r., przystępujących do prawa miejskiego począwszy od lat siedemdziesiątych i w następnych dziesięcioleciach. Ustalenia te nie są obciążone żadnymi błędami³⁴. Ustalenia dla pozostałej grupy zawierają ryzyko różnej skali błędów, bowiem pochodzą z aktów zgonów, w których podawano wiek zmarłego, a informacje te pochodziły często od osób niespokrewnionych, w większości analfabetów³⁵.

Wyniki badań dla Wielunian przedstawiają się następująco: przed ukończeniem 20 roku życia prawo miejskie przyjęło 5 osób, między 21 a 30 rokiem – 40 osób, między 31 a 40 rokiem – 9 osób, powyżej 41 roku – 1 osoba. Wiek przybyszów przystępujących do prawa miejskiego w Wieluniu mieści się w trzech kategoriach wiekowych. Obywatelami Wielunia zostały 4 osoby w wieku 21 do 30 lat,

³³ J. Majdowski (występuje też jako Majdański, Majdziński) w 1762 r. poślubił Zofię Nidermanową wdowę po Józefie. W następnych latach występuje jako mistrz w cechu szynkownym. KMW 39, s. 16. W Kochelskiemu drogę do trwałego osadzenia w mieście otworzyło małżeństwo z wdową po Ambrożym Wojciechowskim Barbarą z Dobrowolskich zawarte w 1771 r. Ich pierworodna córka Jozafata Barbara urodziła się 7 IV 1772 r. MBV 1170, k. 124. Te fragmenty w biografii Kochelskiego pomija J. G o l d b e r g, *Kochelski Walenty*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław 1967–1968, s. 216.

³⁴ Za nie obciążone błędami przyjmuję też daty urodzenia Walentego Kochelskiego i Macieja Pyzalskiego. W przypadku Kochelskiego informacje o jego wieku pochodziły od niego samego, gdy występował w roli ojca chrzestnego. Trudno przypuścić, aby człowiek wykształcony i obyty z procedurami różnych kancelarii mylił się w tym względzie. Informacja o roku urodzenia M. Pyzalskiego pochodzi z aktu jego ślubu zawieranego 14 VII 1818 r. z Teklą Skibińską, przy którym przedkładał metrykę urodzenia. Zob. APŁ, USC Wieluń 42, s. 20.

³⁵ Grupę kontrolną stanowić mogą Wielunianie o znanej z metryk dacie urodzenia, dla których odnaleziono akty zgonu. Skala błędu w ocenie wieku zmarłego wynosiła –3 do +3 lat.

12 osób w wieku 31 do 40 lat oraz 1 osoba powyżej 41 roku życia. Widoczne w tych badaniach przesunięcie dominanty wiekowej w grupie przybyszów nie wynikało z dyskryminacji obcych. Raczej należy je interpretować jako świadectwo długiej, zapewne wieloetapowej drogi z miejsca urodzenia do miejsca stałego osiedlenia. W badaniach tego typu przyciągają uwagę wypadki skrajne. Najmłodszymi obywatelami Wielunia byli Jan Folga (18 lat), Idzi Piotrowicz (19 lat), Paweł Skupiński (19 lat), Jakub Świtalski (20 lat) oraz Józef Wystalski (19 lat). Poza Świtalskim pochodzili oni z rodzin o ugruntowanym statusie, a jego wyznacznikiem były urzędy cechmistrzowskie osiągnane przez ojców i dziadów. Dla wszystkich zaś rok przyjęcia prawa miejskiego był tożsamy z rokiem, w którym założyli rodziny. Oba te akty oznaczały rozpoczęcie samodzielnego etapu w życiu i stanowiły podstawę stabilizacji³⁶. Mimo niewielkiej liczebności grupy (3 osoby) można też skonstatować, że późny wiek, w którym przyjmowano prawo miejskie był udziałem Wielunian o niskim statusie społecznym. Najstarszym z nich był Antoni Urbański, który obywatelem został w wieku ok. 50 lat. Zapisy o rodzicach chrzestnych jego dzieci wskazują, że mógł być domownikiem Walentego Kochelskiego. W wieku 37–38 lat prawo miejskie przyjęli Ignacy Jutrkowski i Tomasz Olczyk³⁷.

Kwerendy przeprowadzone w zespole ksiąg miejskich Wielunia oraz w rejestrującej chrzty księdze metrykalnej z lat 1747–1789 wskazują, że dla części przybyszów Wieluń był tylko przystankiem na szlaku migracyjnym. W badanej grupie znajduje się 9 osób, których związki z Wieluniem dokumentuje tylko wpis o przyjęciu prawa miejskiego, a trzecia część spośród nich dokonała tego w 1774 r.³⁸ Kolejna grupa przybyszów, to osoby, które po stosunkowo krótkim pobycie w Wieluniu podjęły trud dalszej wędrówki, dla której nie zawsze można wskazać kres lub dalszy jej etap. Byli to wspomniani wyżej określani jako Wę-

³⁶ Status rodziców Jakuba Świtalskiego – Michała i Magdaleny wyznaczała tytułatura „honesti”. Z tego kręgu wywodziła się też jego żona Anna Batorówna. W roku, w którym przyjął prawo miejskie był już członkiem cechu szewskiego. Do 1791 r. nie wszedł w posiadanie posesji na gruntach miejskich i nie znalazł się wśród obywateli 29 VII 1791 r. Zob. MBV 1170, k. 82; KMW 50, s. 88–89.

³⁷ Wiek I. Jutrkowskiego i T. Olczyka został obliczony na podstawie metryki chrztu (obaj urodzeni w 1747 r.). Wiek A. Urbańskiego – na podstawie informacji z aktu zgonu. Zm. 17 II 1826 r. jako 90-letni starzec. Gdyby przyjąć, że informacja ta obciążona jest błędem o większej niż wskazywana skali, to i tak mieściłby się w ostatniej kategorii wiekowej. APL, USC Wieluń 66, s. 109.

³⁸ Byli to Ignacy Bretner (Śląsk, 1760), Jan Granda (Śląsk, 1763), Filip Kowalkowski (Oleśno, 1766), Jakub Kozerski (1762), Piotr Radankiewicz (Zamość, 1761), Jerzy Szarf (Śląsk, 1774), Karol Sznajder (Bawaria, 1760), Stanisław Szulc (Piątek, 1774), Józef Włochyński (Biała, 1774). Po przyjęciu prawa miejskiego nie występuje w księgach miejskich i rejestracji metrykalnej pochodzący z Wielunia Wojciech Ostrowski (1783).

grzy kupcy winni Dymitr Kingiewski i Dymitr Muliński. Akces do prawa miejskiego Wielunia dokonany 3 V 1781 r. przez Bogusława Świerczyńskiego miał zapewne związek z jego małżeństwem z Marianną Skupińską. Ich późniejsza obecność w mieście poświadczona jest tylko w lipcu tego roku³⁹. Dłuższy pobyt w Wieluniu był udziałem pochodzącego z Opatowca Bartłomieja Mysłowskiego. Po przyjęciu prawa miejskiego w 1771 r. został on wymieniony w „Regestrze kontrybucji” z 1772/73 r. jako członek cechu krawieckiego. W księgach metrykalnych jego rodzina występuje w latach 1772–1779. Związki Mysłowskiego z Wieluniem zakończyła sprzedaż domu położonego przy ul. Różanej, który 17 II 1783 r. nabył od niego kupiec Roch Janicki⁴⁰. Po przyjęciu prawa miejskiego 24 IX 1773 r. przez Łukasza Samulskiego nie ma śladów jego pobytu w mieście, choć jest on udokumentowany dla okresu poprzedniego⁴¹.

Czynniki naturalne były z kolei powodem krótkotrwałego zamieszkiwania w Wieluniu przez Michała Sibilskiego („natione hungarus”). Sibilski – obywatel Wielunia od 1768 r. zmarł z pewnością przed 1773 r., a być może wkrótce po przybyciu do miasta. W 1773 r. wdowę po nim Mariannę z Kłomnickich wymienia testament jej kolejnego męża Aleksego Rogawskiego⁴². Przyjmujący wspólnie z Sibilskim w 1768 r. prawo miejskie Stanisław Gremboszewski z Praszki zmarł przed 1771 r., gdy wdowa po nim Magdalena z Chrepińskich występuje jako powtórnie zameżna za Antonim Sosińskim⁴³. Rychła śmierć zakończyła również obecność w Wieluniu Józefa Oszczepalskiego z Warszawy (1765–1767).

Okoliczności zupełnie innej natury wyeliminowały z grona obywateli Idziego Witkowskiego. Przyjętemu do prawa miejskiego w 1774 r., członkowi cechu prasolów w 1779 r. wytoczono proces o cudzołóstwo. Współoskarżoną była Marianna Durczanka, wdowa po Józefie Oszczepalskim 2o v. Pośpiechowa. W myśl prawa magdeburskiego przestępstwo to było karane śmiercią. Sąd okazał mu jednak miłosierdzie, biorąc pod uwagę jego wiek oraz zasługi ojca – Kazimierza, wielokrotnego gmińskiego Wielunia. Ekscesy obyczajowe Idziego zaprowadziły go ostatecznie do fortecy jasnogórskiej, gdzie jako więzień miał spędzić resztę życia, pozostając na utrzymaniu rodziców⁴⁴.

³⁹ KMW 48, s. 110–111.

⁴⁰ MBV 1170, k. 126v, 149, 174v, 185; KMW 49, s. 600–603.

⁴¹ Krótki pobyt w Wieluniu poświadczają też źródła dla Tomasza Widermana, który przyjął prawo miejskie 29 I 1779 r., a w księdze metrykalnej występuje w l. 1778–1780. MBV 1170, k. 180, 195.

⁴² A. Rogawski spisał testament 6 IV 1773 r. Zob. KMW 44, s. 1431–1437. Po śmierci A. Rogawskiego Marianna poślubiła Pawła Olszakowskiego.

⁴³ MBV 1170, k. 118.

⁴⁴ Akta procesu przeciw I. Witkowskiemu i M. Durczyńskiej zob. KMW 47, s. 19 nn.

Z grupy obywateli odszedł też ok. 1763 r. Grzegorz Tarnowski. Syn Jakuba i Agnieszki mieszczan wieluńskich, przyjęty do prawa miejskiego w 1760 r., owdowiawszy został kapłanem. Od początku 1763 r. występował jako wiakriusz kolegiaty wieluńskiej, a w latach 1767–79 – jako prepozyt szpitalny⁴⁵.

Omówione wyżej przypadki odejścia z grupy obywateli Wielunia prowadzą do pytań o warunki stabilizacji w lokalnej społeczności. Literatura przedmiotu wskazuje, że celowi temu służyły dwa spośród warunków stawianych osobom przystępującym do prawa miejskiego – posesja (osiadłość) i małżeństwo. W pierwszej kwestii w obecnym stanie badań można wskazać tylko kilka przypadków, które obrazują spełnienie tego warunku i przez miejscowych, i przez przybyszów. Dla stabilizacji nowych obywateli ciekawy jest zwłaszcza przypadek Piotra Skupińskiego, który status posesjonata uzyskał w 1765 r. dzięki nabyciu od miasta opuszczonego domu w ul. Barycz⁴⁶. W drugiej kwestii badania wykazały związek małżeństwa z przyjęciem prawa miejskiego dla 45 przybyszów. Przy czym dla 26 z nich rok zawarcia małżeństwa i przyjęcia do prawa miejskiego był tożsamy. Pozostali (19 osób) związali się z rodzinami mieszczan wieluńskich na 2 do 10 lat przed uzyskaniem obywatelstwa. Najdłużej na przyjęcie do prawa miejskiego oczekiwali znowu ludzie o niskim statusie („pracowici”) – Szymon Maciejowski (9 lat) i Jan Wolnikiewicz (10 lat)⁴⁷.

Przyjęcie obywatelstwa otwierało przed mieszkańcami miasta dostęp do urzędów i zawodów zorganizowanych w korporacje cechowe⁴⁸. Ustrój Wielunia

⁴⁵ MBV 1170, k. 71v, 93, 187v. Zob. też AGAD, Sumariusze i księgi pomocnicze grodu sieradzkiego 20, s. 61.

⁴⁶ Domostwo należące ongiś do Marianny z Kochanowskich Piotrowskiej i przez nią opuszczone zostało wycenione na 300 złp. Zob. KMW 40, s. 279–280. Znane akty nabycia dotyczą m.in. Macieja Mrozowicza, Antoniego Sobolowicz i Adama Trzczińskiego. Mrozowicz w 1765 r. nabył dom od Adama i Rozalii Folgów płacąc zań 450 złp; KMW 40, s. 239, 256. Sobolowicz stał się miejskim posesjonatem w rok po przyjęciu prawa miejskiego nabywając od Marianny Siwikowej dom w ul. Barycz o wartości 500 złp; KMW 40, s. 84, 87. Trzcziński, mieszkający w Wieluniu od 1772 r. stał się posiadaczem domu przed przyjęciem prawa miejskiego. W 1776 r. nabył od Macieja Bachowicza do zw. Bachowski położony przy ul. Mniszej; KMW 44, s. 399. Droga Wielunian do samodzielnej posesji wiodła na ogół przez skomplikowane postępowanie spadkowe. Zob. ugodę majątkową zawartą przez Wojciecha Szczepockiego z matką Marianną z Zielińskich 20 v. Siwikową, KMW 40, s. 126–132, 135–148.

⁴⁷ Warte odnotowania są też przypadki przybyszów poślubiających kobiety, które w mniej lub bardziej odległym czasie urodziły dzieci ze związków pozamałżeńskich (Józef Bieniecki, Jakub Kopczyński, Maciej Mrozowicz, Izidor Skulski, Wojciech Wołkanowski). Droga Wielunian do samodzielnej posesji wiodła na ogół przez skomplikowane postępowanie spadkowe. Zob. ugodę majątkową zawartą przez Wojciecha Szczepockiego z matką Marianną z Zielińskich 20 v. Siwikową, KMW 40, s. 126–132, 135–148.

⁴⁸ Przypadki sięgania po urzędy przez osoby, które nie przyjęły prawa miejskiego były sporadyczne. Dla XVIII w. zachowane i przebadane źródła dokumentują jeden taki przypadek w 1755 r. Część obywateli Wielunia uważała wykreowane wówczas władze za nielegalne

w czasach nowożytnych został ukształtowany przez przywilej Stefana Batorego wystawiony w 1581 r. Oddawał on władzę w mieście na roczną kadencję burmistrzowi, 4 rajcom, 2 gmińskim oraz cechmistrzom. Procedury wyłaniania władz były skomplikowane – dominowały w nich wszakże wybory, a burmistrz i rajcy byli desygnowani przez starostę spośród osób, które uprzednio poddały się wyborom. Organem sądowym pozostawał wójt z ławą, a urzędy te także były osadzane w drodze wyborów dokonywanych przez nową radę. Wśród urzędników miejskich należy wymienić ponadto pisarza (pisarzy) miejskich⁴⁹. W tak funkcjonującym systemie urzędów spotykamy 68 osób, spośród tych, które przyjęły prawo miejskie w latach 1760–1791. Mieszczanie ci najczęściej występowali wśród ławników i cechmistrzów, co jest zrozumiałe, jeśli się zważy liczbę osób w czasie jednej kadencji pełniących te urzędy (6–7 ławników, 10 cechmistrzów). Liczba odbytych na urzędach miejskich kadencji była niezwykle zróżnicowana i zależna od wielu czynników. Były to m.in. niemożność łączenia większości urzędów (w zasadzie w trakcie kadencji można było łączyć urząd ławnika i cechmistrza), autorytet osoby i jej zdolność do sprawowania władzy, związki rodzinne i sąsiedzkie z członkami rady, liczebność cechów. Uwagę badacza z natury rzeczy przyciągają osoby wielokrotnie i w różnych rolach występujące we władzach miasta. Ponadto godne odnotowania są przypadki osób osiągniętych urzędy w krótkim czasie po przyjęciu prawa miejskiego – w skrajnym przypadku w tym samym dniu.

Przeciętny czas dzielący przyjęcie prawa miejskiego od objęcia urzędu wynosił ok. 6 lat. W dniu wejścia do grupy obywateli urzędy miejskie osiągnęli Andrzej Kuczkowski (gmiński młodszy), Piotr Kuźnicki (cechmistrz rzeźnicki), Michał Pilecki (gmiński młodszy), Szymon Skupiński (pisarz aktów wójtowskich), Wojciech Wołkanowski (gmiński młodszy), Maciej Ziemiański (ławnik). Do grupy tej można dopisać Franciszka Rzeszowskiego (ławnik) i Szymona Kostrzewińskiego (starszy ławnik), których przyjęto do prawa miejskiego i powierzono urzędy w trakcie kilku zgromadzeń konstytuujących władze określonej kadencji. Krócej niż rok czekali na objęcie urzędów Maciej Pisulski (prawo miejskie 4 X 1786) obrany wójtem na kadencję 1787 i pozostający na tym urzędzie do 1791 r., stelmach Kacper Koliński obrany cechmistrzem szynkownym w 1787 r. oraz Antoni Iglicki (ławnik 1765). Najdłużej (16 lat) na urząd oczekiwali Andrzej Bocianowicz (cechmistrz rzeźnicki) i Wawrzyniec Dobrowolski (ławnik).

---

m.in. ze względu na powierzenie urzędu wójtowskiego Aleksemu Rogawskiemu. Zarzucano mu nieznaną prawo, „[...] a co większa nieprzysięgłego miastu i w żadnym cechu nie będącego, urodzenia swojego, który miastu nie pokazał”. KMW 35, s. 37.

⁴⁹ W niektórych latach rozdzielano prowadzenie aktów radzieckich i burmistrzowskich oraz aktów wójtowskich powierzając prowadzenie ich dwu osobom.

Godne uwagi są przypadki osób, które osiągnęły w mieście urzędy o najwyższym zakresie władzy i najwyższym prestiżu, a ponadto były zdolne do ich utrzymania przez kilka kadencji. Taki status w Wieluniu osiągnęli Jan Jędrkiewicz, Franciszek Kejzer, Walenty Kochelski, Paweł Olszakowski, Wojciech Szczepocki i w mniejszym zakresie Mikołaj Samulski. Grupę tę wyróżniają dwie cechy: większość stanowili w niej kupcy oraz przybysze. Zwłaszcza druga z nich otwiera szerokie pole do interpretacji procesów integracji społecznej z jednej i kondycji wspólnoty obywatelskiej miasta z drugiej strony. Spośród wyżej wymienionych najlepiej znany jest Walenty Kochelski. Pochodzący z woj. krakowskiego, pojawił się w Wieluniu jako uczeń kolegium pijarskiego. Po raz pierwszy odnotowano go w roli ojca chrzestnego 19 V 1765 r., tytułując „ingenuus studiosus”. W 1771 r. sporządzający księgę metrykalną duchowny obdarzył go wyjątkowym tytułem „clarissimus auditor philosophiae”. W tym też roku przyjęto go do prawa miejskiego, a materialne podstawy egzystencji uzyskał dzięki małżeństwu z Barbarą z Dobrowolskich Wojciechowską⁵⁰. Zapewne nieprzeciętnym przymiotom osobistym zawdzięczał niemal stałe uczestnictwo w instytucjach władzy w latach 1773–1791 (z wyjątkiem lat 1781–82, 1784). Występował wyłącznie w dwu rolach – na przemian burmistrza (prezydenta) i rajcy. Urząd burmistrza osiągnął jako pierwszy w karierze w 1773 r., bez uprzedniego terminowania w radzie, co wedle obecnego stanu badań nie zdarzyło się w historii miasta po 1581 r. Co więcej – jako stosunkowo młody, niespełna 30-letni człowiek.

Rychło i na wiele lat wszedł do władz miasta inny przybysz – Franciszek Kejzer. Po raz pierwszy wybrano go do rady w 1770 r. Na urzędzie rajcy występował w kolejnych kadencjach w latach 1771–1773 oraz 1776–1777. W latach 1774–75 oraz 1781–82 był burmistrzem, a w 1780 r. wójtem wieluńskim. Po raz ostatni jego udział w życiu publicznym odnotowano w akcie zgromadzenia 17 III 1783 r.⁵¹ Pochodzący z Wieruszowa Paweł Olszakowski pierwszy urząd miejski osiągnął przed upływem 4 lat od przyjęcia prawa miejskiego. Stabilizację w mieście przyniosło mu małżeństwo z Marianną z Kłomnickich wdową po Michale Sibilskim i Aleksym Rogawskim. Pierwszym urzędem, jaki mu powierzono był urząd wójta. Do rady wchodził Olszakowski w latach 1778, 1783, 1788–92, a urząd burmistrzowski pełnił w 1779 r. Ponadto w latach 1786–90 prowadził kancelarię miejską łącząc urząd rajcy z pisarstwem. Łączenie tych urzędów nie jest to dowodem na zawężanie się lokalnej elity władzy. Stan ten

⁵⁰ MBV 1170, k. 81v, 114v.

⁵¹ F. Kejzer zm. ok. 1790–1791 r. – jego nazwisko występuje jeszcze w rejestrach podatkowych z 1790 r., gdy odnotowano go jako posiadacza domu w ul. Piekarskiej. Nie ma go natomiast wśród obywateli Wielunia w lipcu 1791 r.

wynikał z braku w wieluńskiej *communitas* osób o oczekiwanych kompetencjach.

Jedynym rodowitym Wielunianinem w tym gronie był Wojciech Szczepocki. Syn Wojciecha i Marianny z Zielińskich urodzony 3 V 1753 r., ożeniony z pochodzącą z miejscowej rodziny Jadwigą Kuźnicką miał dodatkowe solidne podstawy kariery w osobie ojczyma Andrzeja Siwika, wielokrotnego rajcy i burmistrza⁵². Szczepocki występował we władzach miasta niemal nieprzerwanie w latach 1781–91 w rolach ławnika (1781), pisarza (1782), wójta (1783), burmistrza (1785) oraz rajcy (1788–91). W 1786 r. powierzono mu urząd prokuratora (instygatora) obu sądów miejskich.

Trwale do miejskiej elity w Wieluniu weszli też inni przybysze – Jan Jędrkiewicz i Mikołaj Samulski. Obu solidne podstawy stabilizacji dały małżeństwa z zasobnymi pannami. Jędrkiewicz poślubił Konstancję córkę Aleksego i Konstancji Rogawskich, Samulski – jedyną sukcesorkę Pawła Swałczyńskiego – Mariannę. Jędrkiewicz zasiadał na urzędzie rajcy ośmiokrotnie w latach 1776–1791. Należy on też do pocztu burmistrzów (1780) i wójtów wieluńskich (1779). Kariera Mikołaja Samulskiego była bardziej osobliwa, a źródłem tej osobliwości było zdominowanie władz miasta przez kupców. Samulski wszedł do władz miasta co prawda po 9 latach od przyjęcia prawa miejskiego (1777), ale powierzony mu wówczas urząd cechmistrza kupieckiego sprawował nieprzerwanie do 1791 r.

Nowe zasady organizacji miast przyjęte na Sejmie Wielkim ściśle związały obywatelstwo z posiadaniem majątku nieruchomego⁵³. Spisana na zgromadzeniu 29 VII 1791 r. księga miejska Wielunia zawiera nazwiska 125 osób, którym z tytułu posiadania posesji i złożenia przysięgi przysługiwał status obywatela. Zgodnie z konstytucją *Urządzenie wewnętrzne miast...* za posesjonatów uznawano też braci niedzielnych i taka kategoria w księdze wieluńskiej występuje. Ponadto obywatelstwo przyznano wówczas osobom dysponującym warsztatami pracy, których źródłem utrzymania nie była praca najemna („posesjonat z warszatem”) oraz osobom posiadającym pozbawione domów grunty (place miejskie i / bądź grunty rolne; „posesjonat w gruncie”). Zestawienie nazwisk występujących w księdze miejskiej z 1791 r. z ustaloną listą osób, które przyjęły prawo miejskie Wielunia prowadzi do następujących konkluzji:

- grupa obywateli tożsama w obu spisach liczy 78 osób
- niezgodności między obu spisami są dwojakiego rodzaju: 1) wśród obywateli spełniających wymogi prawa z 1791 r. znajdowało się 46 mieszczan, którzy

⁵² MBV 1170, k. 30.

⁵³ Zagadnienia te szeroko omawia K. Zielenkowska, *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa 1976, passim.

nie przyjęli prawa miejskiego po 1760 r.; 2) 95 mieszczan, których przyjęto do prawa miejskiego po 1760 r. nie znalazło się wśród obywateli w 1791 r.

Skalę niezgodności pierwszego rodzaju pomniejsza udział w tej grupie mieszczan, którzy przyjęli prawo miejskie przed 1760 r., co skądinąd wystawia chlubne świadectwo ich żywotności. Wśród nich obywatelstwem o najstarszej dacie legitymowali się mistrzowie piekarscy Marcin Bobrowski i Marcin Drosiński (1747). Ponadto byli to Andrzej Siwik (1756), Jan Raducki (1752), Wojciech Karasiński (1756), Wojciech Ruszkiewicz (1750), Wojciech Szymański (1750), Franciszek Szczeciński (1756), Kazimierz Witkowski (1756), Jakub Cecler (1754), Franciszek Wojciechowski (1757), Jan (O)piliński (1752). Poza tym przypadkiem zestawienie obu list wskazuje pewną liczbę mieszczan, którzy pozostawali z różnorodnych przyczyn poza grupą obywateli, choć posiadali w mieście posesję. Przyczyn tych można wskazać kilka: 1. niedział braterski (Jan Wystalski, Mikołaj Załucki), 2. uprawianie zawodu poza system cechowym (Szymon Uznański – cyrulik, Michał Piskorski – introligator), 3. stosunkowo młody wiek synów mieszczzańskich (m.in. Jakub Nowacki ur. 1766, Wojciech Skupiński ur. 1772), 4. nieugrutowana jeszcze pozycja w mieście przybyszów (m.in. Maciej Krawczykowski, Józef Jurzyński, Antoni Fulko). To wszystko redukuje skalę niezgodności pierwszego rodzaju, jednak nieuchronnie prowadzi do osób osiagających urzędy cechmistrzów znanych z aktów elekcji władz, odnotowanych ponadto w „Regrze kontrybucyi...” z 1772/73 r., biorących udział w zgromadzeniu w 1783 r. Byli to Andrzej Bujak (Bujakowicz), Aleksander Grodzki, Jakub Widziński, Józef Rubiszewski, Krzysztof Jopczyński, Józef Mroziewicz. W grupie tej występuje ponadto Jan Dolewski gmiński młodszy w latach 1775–1776. Tak liczna obecność wśród obywateli spełniających wymogi prawa z 1791 r. osób, których przystąpienia do prawa miejskiego uprzednio nie odnotowano stawia pod znakiem zapytania kompletność rejestracji zachowanej w księgach miejskich, bo tylko ona może być wytłumaczeniem tego stanu rzeczy.

Źródłem niezgodności drugiego rodzaju są czynniki naturalne (śmierć przed lipcem 1791 r.), migracje i inne okoliczności życiowe, nieobecność na zgromadzeniu 29 lipca⁵⁴ oraz brak posesji. Brak posesji oznacza, iż w stosowanej przed lipcem 1791 r. praktyce nadawania miejskiego obywatelstwa wymóg posiadania nieruchomości nie był restrykcyjnie przestrzegany. Dotyczy to m.in. osób przyjętych do prawa miejskiego w ciągu kilku lat poprzedzających nowe ustawodawstwo (Jakub Kopczyński 1783, Jan Pluciński 1788, Andrzej Radecki 1788, Łukasz Kochelski 1791, Stanisław Skupiński 1789, Tomasz Skupiński 1789,

⁵⁴ Z tego zapewne powodu nie odnotowano wówczas wśród obywateli A. Krupskiego, który został obywatelem po złożeniu przysięgi 2 VI 1792 r.

Maciej i Wawrzyniec Wylęgowiczowie 1791). Z nich tylko Łukasz Kochelski dzięki nabyciu posesji mógł w nieodległej przyszłości wejść znowu do grupy obywateli⁵⁵. Problem posesji wykracza poza wąskie ramy badań prezentowanych w tym studium, bowiem nabycie posesji, a zwłaszcza czas w jakim tego dokonywano zależny był od podaży na rynku nieruchomości i intensywności obrotu nimi. Problemy te dla XVIII-wiecznego Wielunia nie były dotąd przedmiotem badań.

Między 29 VII 1791 r. a 2 II 1793 r. do księgi obywateli dopisano 14 osób. Wśród nich 4 miały legitymować się szlacheckim statusem (Anastazy Czechowski, Anastazy Grabowski, Jan Jaworowski, Jan Rodziewicz). Synami mieszczan wieluńskich byli Ambroży Bujakowicz, Grzegorz Kuciński, Stanisław Łuczywko i Franciszek Sieradzki. W odniesieniu do tej grupy kryterium posesyjności musiało być skrupulatniej przestrzegane. Akty kupna sprzedaży z 1791 r. wskazują, że w czasie poprzedzającym nabycie praw miejskich w posiadanie nieruchomości w mieście weszli (poza wspomnianym wyżej Ł. Kochelskim) Paweł Czyżyk, Anastazy Grabowski oraz Ignacy Samnocki i Józef Hurdziński⁵⁶.

Obywatelstwo miejskie Wielunia jest częścią historii ustrojowej i społecznej miasta. Zapiski o przyjęciu prawa miejskiego w l. 1760–1791 ukazują w zasadzie brak barier w jego nadawaniu zarówno co do statusu społecznego, majątkowego i wyznaniowego. Odpowiadając na jedno z pytań K. Zienkowskiej można powiedzieć, iż każdy wolny osobiście mężczyzna po złożeniu dokumentów poświadczających prawo urodzenie był do prawa miejskiego w Wieluniu przyjmowany. Zapiski skonfrontowane z innymi źródłami ukazują społeczność lokalną jako otwartą na przybyszów z zewnątrz. Stwierdzona w badaniach niekompletność rejestracji nakazuje ostrożność w posługiwaniu się narzędziami statystycznymi. Niewątpliwie jednak intensywność migracji w badanym okresie nie odpowiada intensywności tego procesu w pierwszej połowie XVI w., znanemu dzięki publikacjom T.A. Nowaka. Rodzi to m.in. pytanie o to, jaki wpływ na migracje do miast miały rygory zaostrzonego poddaństwa.

Przyjmujący prawo miejskie pochodzili z dwu niemal równoważnych liczbowo grup – miejscowych i przybyszów. Jednak ocena tego faktu bez badań nad procesami demograficznymi (śmiertelność męskich potomków) jest niemożliwa.

---

⁵⁵ W początkach 1792 r. Kochelski nabył od Barbary Skowronkowskiej i jej córek plac w ul. Różanej oraz usytuowaną przy ul. Szewskiej kamienicę od Kazimierza Rosnowskiego. Zob. KMW 50, s. 1066–1070.

⁵⁶ P. Czyżyk wraz z żoną Teresą nabyli od rodziny Skupińskich folwark i rolę za konwentem paulińskim; KMW 49, s. 159–160. Samnocki i Hurdziński stali się współwłaścicielami domu w ul. Szewskiej nabytego od Józefa i Scholastyki Bienieckich, zaś wspomniany już Anastazy Czechowski nabył od Józefa i Rozalii Skupińskich zrujnowaną kamienicę w Rynku. KMW 50, s. 979–986, 1018–109, 1022–1023.

Mimo publikacji T.A. Nowaka nie jest znany bilans ruchów migracyjnych w mieście w XVI w. – ani co liczby osób pozostających w Wieluniu, ani co do liczby synów mieszczańskich opuszczających Wieluń⁵⁷. Wśród warunków stabilizacji zarówno dla miejscowych, jak i dla przybyszów istotniejsze niż posesja wydaje się w badanym okresie małżeństwo zawarte z mieszczką wieluńską. Niespełnienie warunku posesyjności pozbawiło obywatelstwa miejskiego w Wieluniu pewną grupę mieszczan, ale skala tego zjawiska, jego prawne (dochodzenie do sukcesji po ojcu) i gospodarcze (obróć nieruchomościami) aspekty pozostają w sferze postulatów badawczych. W zasadzie odrębnych badań wymaga odpowiedź na pytanie, jaki był udział obywateli w populacji miejskiej. Jest to zagadnienie złożone, bowiem odsetek ten może być liczony albo w odniesieniu do ogółu dorosłych mężczyzn, ogółu podatników lub posiadaczy domów⁵⁸. Mimo rozwijających się stale badań nad dziejami miast polskich problemem jest też znalezienie punktu odniesienia dla badań nad przeszłością Wielunia dających możliwość porównania charakteru i chronologii procesów społecznych.

Aneks 1. Przyjęcia do prawa miejskiego w latach 1760–1791⁵⁹

7 I 1760 – Grzegorz Tarnowski (Wieluń), Karol Sznajder (Bawaria), Ignacy Bretner (Śląsk)

30 I 1760 – Mikołaj Kamieniecki (Wieluń)

12 IV 1760 – Grzegorz Kuroski (Szadek); KMW 37, kk. nlb

8 VII 1760 – Wojciech Grochalski i Stanisław Manicki (Wieluń), Łukasz Ruciński (Piotrków)

1761 – Paweł Kwapisiewicz⁶⁰ [Wieluń]

23 V 1761 – Andrzej Krupski (Węgry), Piotr Radankiewicz (Zamość)

12 IX 1761 – Ambroży i Józef Wojciechowski (Wieluń)

10 X 1761 – Jan Załucki (ziemia ciechanowska)

10 I 1762 – Wojciech Nowacki, Jakub Kozerski

9 II 1762 – Bartłomiej Ławnicki

22 VI 1762 – Antoni Chrzanowski [Pyszków]; KMW 38, kk. nlb

⁵⁷ Tak jak nieznaną jest dla miast badanych przez S. Gierszewskiego, który stwierdzał w nich „liczebną zawsze przewagę przybyszów nad miejscowymi nabywcami obywatelstwa miejskiego”. S. H o s z o w s k i, *dz. cyt.*, s. 55.

⁵⁸ A. J a n e c z e k, *dz. cyt.*, s. XIII.

⁵⁹ Nawiasy [ ] zostały użyte w przypadkach, w których źródło milczy o miejscu pochodzenia osoby, ale możliwe było jego ustalenie. W przypadku ksiąg niespaginowanych stosowano jeden ogólny odsyłacz do księgi miejskiej. Aby nie mnożyć przypisów nie zostały odnotowane rozliczne oboczności i zniekształcenia nazwisk występujące w źródłach – przyjęta forma jest najczęściej występującą (analfabeci) lub zgodną z własnoręcznym podpisem.

⁶⁰ Data dzienna nie możliwa do ustalenia z powodu zniszczenia części karty.

- 12 X 1762 – Michał Łuczywko [Wieluń], Piotr Skupiński, Franciszek Rożański, Jakub Musiałowicz; KMW 39, s. 21
- 28 I 1763 – Antoni Sobolowicz (Łęczycza), Wacław Maysner (Czechy); KMW 39, s. 5
- 3 III 1763 – Jan Kalabiś, Józef Majdowski; KMW 39, s. 67–68
- 12 IV 1763 – Jan Granda (Wołczyn); KMW 39, s. 81
- 3 X 1763 – Michał Junk (Węgry); KMW 39, s. 146
- 30 I 1764 – Wojciech Skibiński (Odrzywół); KMW 39, s. 197
- 9 VII 1764 – Antoni Iglicki (Gniezno); KMW 40, s. 71
- 30 VII 1764 – Maciej Mrozowicz (Konopnica); KMW 40, s. 81
- 31 XII 1764 – Andrzej Jeziorkoski (Złoczew), Franciszek Wójcicki (Kadłub); KMW 40, s. 171
- 25 XI 1765 – Stanisław Puczyński (Wierzbie); KMW 40, s. 307
- 2 I 1766 – Antoni Logi (Wieluń), Franciszek Kejzer (Psie Pole) ; KMW 40, s. 343
- 27 IX 1766 – Filip Kowalkowski (Olesno); KMW 40, s. 353
- 5 I 1767 – Szymon Skupiński (Wieluń); KMW 40, s. 437
- 10 III 1767 – Kazimierz Karwicki (Lublin); KMW 40, s. 444
- 17 III 1767 – Jan Grzembiński (Kępno), Józef Oszczepalski (Warszawa); KMW 40, s. 445
- 17 X 1767 – Antoni Drożdżaliński (Wieluń); KMW 40, s. 549
- 19 III 1768 – Jakub Kopczyński (Warta); KMW 40, s. 571
- 15 VI 1768 – Idzi Piotrowicz, Antoni Sobierajski i Andrzej Bocianowicz (Wieluń); KMW 40, s. 603
- 19 VI 1768 – Michał Sibilski (Węgry), Stanisław Gremboszewski (Praszka); KMW 40, s. 618
- 24 VIII 1768 – Mikołaj Samulski (woj. pomorskie); KMW 40, s. 660
- 2 I 1770 – Felicjan Trelowicz (Wieluń), Wojciech Strzelecki (*advena*), Jan Szczeciński (Wieluń); KMW 40, s. 832, 835)
- 23 I 1770 – Piotr Wystalski (Wieluń), Ludwik Jabłoński (Wieluń); KMW 40, s. 834
- 2 I 1771 – Marcin Brewiński, Antoni Sosiński (Soszyński); KMW 40, s. 911
- 6 IV 1771 – Bartłomiej Mysłowski (Opatowiec); KMW 40, s. 929
- 27 VIII 1771 – Walenty Kochelski (woj. krakowskie), Wawrzyniec Dobrowolski (Wieluń); KMW 40, s. 1006
- 8 I 1773 – Andrzej Radecki, Karol Folga (Wieluń); KMW 40, s. 1310
- 15 V 1773 – Jan Jędrkiewicz, Michał Sołtysik [Bugaj]; KMW 40, s. 1371
- 24 IX 1773 – Łukasz Samulski (Gniezno); KMW 40, s. 1504

- 15 X 1773 – Dymitr Kingiewski (Węgry), Antoni Gruczyński (woj. krakowskie), Jan Marcinkowski (Wieluń); KMW 40, s. 1515
- 7 I 1774 – Józef Sielski (pow. piotrkowski), Maciej Wylęgowicz (Wieluń), Jan Piotrowicz (Wieluń), Idzi Witkowski (Wieluń), Jakub (S)tasicki (Śląsk), Jerzy Szarff (Śląsk); KMW 40, s. 1561
- 27 I 1774 – Stanisław Radzikowski (*extraneus*), Adam Szymański (*extraneus*), Jan Skupiński (Wieluń), Franciszek Kuciński (Wieluń); KMW 44, s. 17
- 20 II 1774 – Karol Szczepocki (Ruszków); KMW 44, s. 27
- 3 III 1774 – Jan Pluciński (Śląsk); KMW 44, s. 30
- 12 VII 1774 – Paweł Olszakowski (Wieruszów); KMW 44, s. 90
- 9 VIII 1774 – Wojciech Szczepocki (Wieluń); KMW 44, s. 112
- 20 XII 1774 – Karol Ziółkowski (Wieluń); KMW 44, s. 191
- 28 XII 1774 – Stanisław Szulc (Piątek), Andrzej Matłaszyński (woj. krakowskie), Wojciech Gozdowski (Wieluń), Józef Włochyński (Biała); KMW 44, s. 192
- 7 III 1775 – Franciszek Sieradzki (Wieluń); KMW 44, s. 204
- 17 III 1775 – Kazimierz Kolęda (Wieluń); KMW 44, s. 209
- 10 IX 1776 – Roch Janicki; KMW 44, s. 391
- 15 I 1777 – Andrzej Kuczkowski (Sieradz); KMW 44, s. 435
- 17 I 1777 – Felicjan Brzoska (Wieluń), Baltazar Piotrowicz (Wieluń), Wawrzyniec Tomecki (Warszawa); KMW 44, s. 438
- 9 VIII 1777 – Adam Trzeciński (Częstochowa); KMW 44, s. 449
- 18 XII 1777 – Szymon Kostrzewiński (ziemia wieluńska); KMW 44, s. 459
- 2 I 1778 – Filip Mroczkiewicz (Wieluń), Grzegorz Łuczywko (Wieluń), Jan Folga (Wieluń), Łukasz Drosiński (Wieluń), Łukasz Krawczykowski (*extraneus*), Walenty Ziemiański (Wieluń), Izidor Skulski (*extraneus*); KMW 44, s. 462
- 24 II 1778 – Szymon (Walenty) Braliński (Wieruszów); KMW 44, s. 465
- 15 IX 1778 – Kacper Grocholski (Wieluń); KMW 44, s. 489
- 23 IX 1778 – Franciszek Nowomiejski (*extraneus*); KMW 44, s. 469
- 29 I 1779 – Kazimierz Strzelecki [Czarnożyły], Tomasz Widerman; KMW 44, s. 505
- 13 IX 1779 – Mikołaj Gralinski (woj. krakowskie), Andrzej Pichliński (*extraneus*); KMW 44, s. 553
- 16 XI 1779 – Józef Bieniecki (*extraneus*), Józef Widziński (*extraneus*); KMW 44
- 6 V 1780 – Dymitr Muliński (Macedonia); KMW 44, s. 577
- 3 V 1781 – Bogumił Świerczyński (Złoczew); KMW 44, s. 614
- 29 XII 1781 – Jakub Wylęgowicz (Wieluń), Franciszek Piotrowicz (Wieluń), Mateusz Nowacjusz (Wieluń); KMW 44, s. 614, 653

- 9 III 1782 – Jan Kaznowski (Wieluń), Baltazar Chałupczyński [Wieluń]; KMW 44, s. 660
- 3 IV 1782 – Franciszek Kallus (Czechy); KMW 44, s. 661
- 30 XII 1782 – Józef Kłossowski (Częstochowa), Józef Dzieniakowski (Wieluń); KMW 44, s. 718
- 22 III 1783 – Wojciech Ostrowski, Stanisław Skupiński, Łukasz Mroczkiewicz, Jozafat Wystalski (Wieluń); KMW 44, s. 730
- 11 III 1784 – Józef Chylicki [Wieluń], Franciszek Wystalski [Wieluń], Ignacy Jutrkowski (Wieluń – Bugaj), Kacper Koliński (Złoczew); KMW 44, s. 822
- 11 I 1785 – Jan Drabikowski (Śląsk), Jakub Sieradzki (Wieluń), Sebastian Skupiński (Wieluń), Jakub Świtalski (Wieluń), Michał Łuczywko (Wieluń), Franciszek Wystalski (Wieluń), Walenty Załucki (Wieluń), Józef Finowicz (Wieluń), Andrzej Jopczyński (Wieluń); KMW 44, s. 884
- 20 V 1785 – Tomasz Olczyk (Wieluń), Jan Wolnikiewicz (ziemia wieluńska); KMW 44, s. 900
- 19 I 1786 – Piotr Kuźnicki (Wieluń), Marcin Szarff; KMW 44, s. 914
- 4 XI 1786 – Maciej Pisulski; KMW 50, s. 1097
- 24 IX 1787 – Mikołaj Musiałowicz (Wieluń), Paweł Chrzanowski (Wieluń), Teodor Piśniowski (Wieluń); KMW 50, s. 1187
- 13 X 1787 – Maciej Pyzalski (Bolesławiec), Antoni Urbański (Wieluń), Mateusz Pawłowski (Śląsk); KMW 50, s. 1189
- 11 I 1788 – Wojciech Wołkanowski, Jan Szczeciński (Wieluń), Piotr Ruszkiewicz (Wieluń), Jan Drabikowski (Śląsk); KMW 50, s. 1206–1207
- 23 I 1789 – Kajetan Ruciński (Wieluń), Tomasz Skupiński (Wieluń), Franciszek Skupiński (Wieluń), Mikołaj Załucki (Wieluń); KMW 50, s. 1287
- 3 III 1789 – Jan Nowacki (Wieluń), Łukasz Kuciński (Wieluń), Andrzej Wolnikiewicz (Wieluń); KMW 50, s. 1292
- 16 I 1790 – Michał Pilecki (Wieluń), Wojciech Kołęda (Wieluń), Szymon Maciejowski (*extraneus*); KMW 50, s. 1317–1318
- 4 I 1791 – Franciszek Rzeszowski (Wieluń), Maciej Ziemiański (Wieluń); KMW 50, s. 1339
- 21 V 1791 – Stanisław Plewiński (*alienus*); KMW 50, s. 1341
- 21 V 1791 – Aleksy Rogawski (Wieluń), Łukasz Kochelski (*alienus*), Wawrzyniec Wylęgowicz (Wieluń), Jan Sieradzki (Wieluń), Paweł Skupiński (Wieluń), Piotr Łomiński (Wieluń), Szymon Rozmarynowski (*alienus*); KMW 50, s. 1361

Aneks 2. Księga miejska Wielunia utworzona 29 VII 1791 r. wraz z późniejszymi uzupełnieniami (Źródło: KMW 56, cz. 3, kk. nlb.)

Rynek: Wacław Kochelski prezydent, Andrzej Siwik rajca, Paweł Olszakowski rajca, Jan Jędrkiewicz rajca, Wojciech Szczepocki rajca, Maciej Pisulski landwójt, Aleksy Rogawski, Aleksander Grodzki, Andrzej Bujak

Ul. Barycz: Franciszek Rzeszowski, Franciszek Skowronkowski, Jan i Franciszek Wystalscy bracia niedzielni, Michał Łuczywko, Mateusz Pawłowski, Franciszek Herman, Antoni Chylicki, Franciszek Sieradzki z pasierbem, Jakub Nowacki, Wojciech Nowacki, Jan Wolnikiewicz, Paweł Skupiński, Kacper Grochalski, Maciej Lachowicz, Paweł Chrzanowski, Franciszek Piotrowicz, Balcer Chałupczyński, Karol Lupczyński

Ul. Piekarska: Jakub Widziński, Szymon Maciejowski, Antoni Iglicki, Wojciech Wiesiołowski, Jan Dolewski, Marcin Drosiński, Jan Raducki, Józef Dzieńniakowski

Ul. Mnisza: Józef Bieniecki, Tomasz Chrepiński, Szczepan Uznański, Jan Piotrowicz, Michał Pilecki (niedzielny), Jan Wolski, Michał Łuczywko, Felicjan Trelowicz,

Ul. Szewska: Mikołaj Grelński, Józef Jurzyński, Mikołaj Musiałowicz, Szymon Rozmarynowski, Jan Drabikowski, Kazimierz Strzelecki, Wojciech Karasiński, Antoni Skupiński

Ul. Palestrancka: Ludwik Jabłoński, Józef Widziński, Antoni Fulko

Ul. Różana: Mikołaj Samulski, Stanisław Radzikowski, Jozafat Wystalski, Antoni Szymański, Wojciech Ruszkiewicz, Józef Piotrowicz, Roch Janicki

Ul. Grodzka: Antoni Gruczyński, Wawrzyniec Dobrowolski, Walenty Braliński, Wojciech Strzelecki

Ul. Żołnierska: Józef Rubiszewski, Michał Piskorski posesjonat z warsztatem, Jan Puchalski posesjonat z warsztatem

Ul. Pastusza: Jakub Wylęgowicz, Antoni Urbański

Krakowskie Przedmieście: Wojciech Gozdowski, Franciszek Kallus, Jan Folga, Mateusz Nowacjusz, Piotr Kuźnicki, Kacper Koliński, Maciej Pyzalski, Wojciech Szymański, Grzegorz Łuczywko, Walenty i Mikołaj Załuccy bracia niedzielni, Franciszek Szczeciński, Izydor Skulski, Marcin Brewiński, Krzysztof Jopczyński, Idzi Piotrowicz, Felicjan Brzoska, Walenty i Maciej Ziemiańscy bracia niedzielni, Marcin Szarff, Józef Mroziewicz, Kazimierz Witkowski, Łukasz Drosiński, Łukasz Krawczykowski, Andrzej Jopczyński, Wojciech Kaliński, Marcin Bobrowski, Andrzej Wolnikiewicz, Filip i Łukasz Mroziewiczowie bracia niedzielni, Łukasz Kuciński, Jan Szczeciński, Franciszek Kuciński

Kaliskie Przedmieście: Jakub i Jan Sieradzcy bracia niedzielni, Jakub Cecler, Franciszek Wojciechowski, Antoni Matłaszyński, Jakub Janicki, Andrzej Pichliński, Maciej Chrostowski, Szymon Strzelecki, Józef Finowicz posesjonat w gruncie, Tomasz Rzeszowski, Maciej Krawczykowski posesjonat w gruncie, Antoni Janicki niedzielny [brak imienia brata], Franciszek Wystalski posesjonat w gruncie, Franciszek i Sebastian Skupińscy bracia niedzielni, Łukasz Łumiński posesjonat w gruncie, Piotr Łumiński posesjonat w gruncie, Jan Opiliński
6 X 1791 – Anastazy Grabowski posesjonat w Rynku, Stanisław Łuczywko posesjonat w gruncie, Ambroży Bujakowicz posesjonat w gruncie, Paweł Czyżyk
17 X 1791 – Jozafat Hurdziński, Grzegorz Kuciński
1 IV 1792 – Ignacy Samnocki, Łukasz Kochelski
14 V 1792 – Józef Skibiński
26 V 1792 – Anastazy Czechowski posesjonat w Rynku
2 VI 1792 – Andrzej Krupski
26 IX – Jan Jaworowski
1 II 1793 – Jan Rodziewicz, Franciszek Sieradzki